

DOROTA CZYŻOWSKA
EWA GURBA
ARKADIUSZ BIAŁEK

Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński, Kraków
Institute of Psychology, Jagiellonian University, Kraków
e-mail: d.czyzowska@uj.edu.pl

Typ orientacji społecznej a sposób konstruowania własnej tożsamości przez młodych dorosłych

Relations between types of social orientation and ways of constructing identity by young adults

Summary. The research investigates the relationship between an individual's social orientation and their identity style. The identity style is understood, following Berzonsky (1989), as the manner in which important life decisions are taken, including those related to one's identity and ways of coping with everyday problems. Having anticipated differences in ways of constructing identity, decision-making, and coping with problems, the author distinguishes three identity styles: informational, normative, and diffuse-avoidant. In turn, the research in social orientations distinguishes an individualistic and a collectivistic orientation (Reykowski, 1999). They are understood as forms of mentality connected with basic intuitions and beliefs related to the question of which type of a relation between an individual and the community is proper and just. The conducted research verified the existence of sex differences in the construction of identity styles and adopted social orientation, as well as the relation between an individual's identity style and their social orientation. Berzonsky's revised Identity Style Inventory (ISI-3) and a questionnaire for the measurement of vertical and horizontal collectivism and individualism (KIRH; Adamska, Retowski, Konarski, 2005) were used to determine an individual's identity style and social orientation, respectively. The KIRH enabled to identify two types collectivism (vertical and horizontal) and two types of individualism.

The sample consisted of 657 subjects (340 female and 317 male), between 22 and 40 years of age. The conducted analysis revealed differences between female and male subjects as regards identity styles and social orientations as well as the relation between certain identity styles and specific social orientations.

Słowa kluczowe: styl tożsamości, indywidualizm, kolektywizm, wczesna dorosłość

Key words: identity style, individualism, collectivism, early adulthood

WPROWADZENIE

Określenie własnej tożsamości stanowi jeden z istotnych warunków adaptacji i rozwoju osobowego człowieka. Zdaniem Erika Eriksona (1968) dokonywane w młodości rozstrzygnięcia tożsamościowe stanowią podstawę dla dalszego rozwoju człowieka i możliwości rozwiązywania kolejnych kryzysów, właściwych poszczególnym fazom dorosłości. Wiedza o tym, kim jestem, dokąd zmierzam i jaki sens ma moje życie, umożliwia bowiem formułowanie celów i planów życiowych, które określają kierunek dalszego życia oraz nadają mu sens.

Współczesne, postindustrialne społeczeństwa nie formułują jednoznacznych oczekiwań wobec swoich członków w odniesieniu do podejmowanych przez nich ról płciowych, społecznych czy zawodowych (Bauman, 2008). Dlatego też obecnie coraz bardziej tracą na aktualności wymienione na przykład przez Havighursta (1972) zadania rozwojowe, przypisywane wczesnej dorosłości, czyli: wybór małżonka, uczenie się współżycia z nim, założenie rodziny i wychowywanie dzieci, prowadzenie domu, rozpoczęcie pracy zawodowej, podjęcie obowiązków obywatelskich i znalezienie pokrewnej grupy społecznej. Nieograniczone możliwości, swoboda wyboru i nacisk na indywidualną odpowiedzialność stawiają jednostkę wkraczającą obecnie w dorosłość wobec konieczności indywidualizacji przebiegu własnego życia i kształtowania jednostkowej tożsamości. Dzieje się to poprzez podejmowanie osobistej inicjatywy w rozwijaniu aktywności zawodowej i społecznych relacji, w kierowaniu własną edukacją i karierą zawodową oraz w planowaniu przyszłości (Gurba, 2011). Pomimo osłabiania wpływu społeczeństwa na kształtowanie tożsamości jednostkowej (Erikson uznawał naciski społeczne za jeden z czynników decydujących o rozstrzygnięciu kryzysu tożsamości) nie da się unikać społecznych i kulturowych wpływów na kształtowanie koncepcji Ja.

RODZAJE ORIENTACJI SPOŁECZNEJ

Ze względu na cenione w społeczeństwie wartości, regulujące wzajemne relacje między grupą społeczną a jednostką, wyróżnia się dwa główne typy kultur: indywidualistyczne i kolektywistyczne. W kulturach indywidualistycznych kładzie się nacisk na autonomię emocjonalną, niezależność, jednostkową inicjatywę, prawo do prywatności oraz realizację celów osobistych nad grupowymi. Realizowanie tych wartości oraz osobistych celów dopuszcza występowanie zachowań konfrontacyjnych (Triandis, McCusker, Hui, 1990). Natomiast w kulturach kolektywistycznych ceniona jest zależność emocjonalna, solidarność wewnątrzgrupowa, harmonia, a obowiązki i zachowania są regulowane przez normy grupowe. Wyraźnie też zaznaczone granice zewnętrzne społeczności (Kim, Choi, 1994).

W piśmiennictwie można znaleźć dwie propozycje odnoszące się do wpływu indywidualistycznych i kolektywistycznych społeczeństw na tożsamość ich członków. Pierwsza z nich odwołuje się do dymensji: wzajemna zależność–niezależność w koncepcji własnego Ja. W tym ujęciu podkreśla się, że przy małym nacisku na wzajemną zależność i wspólnotę kultury indywidualistyczne bardziej aniżeli kolektywistyczne społeczeństwa sprzyjają kształtowaniu niezależnego i prywatnego Ja (Bochner, 1994; Markus, Kitayama, 1991). Drugie ujęcie uwzględnia inny wymiar koncepcji Ja, a mianowicie konkretność–ogólność. Przyjmuje się, że kultury indywidualistyczne, w porównaniu z kolektywistycznymi, bardziej wpływają na ogólne (nie sytuacyjne) postrzeganie własnego Ja. Członkowie tych drugich z kolei charakteryzują siebie głównie przez odniesienie do specyficznych sytuacji i konkretnych relacji z osobami znaczącymi (Markus, Kitayama, 1991). Dlatego też opisują osobiste atrybuty jako zdolności, opinie i sądy uwarunkowane sytuacyjnie.

Skoro takie wartości jak autonomia *versus* wspólnotowość, dominujące w społeczeństwach o odmiennych typach stosunków społecznych, wpływają na cechy tożsamości ich członków, to również w obrębie jednego typu

kultury można oczekiwać związków między tożsamością jednostki i akceptowanymi przez nią wartościami. Potwierdzeniem dla istnienia takiego związku mogą być badania wskazujące na relacje między statusami tożsamości czy stylami tożsamości a poziomem rozwoju moralnego. Badania empiryczne wykazały, że postkonwencjonalny poziom rozumowań współwystępuje ze statusem tożsamości osiągniętej, natomiast niższe poziomy rozwoju moralnego: przedkonwencjonalny i konwencjonalny korelowały z tożsamością, odpowiednio: dyfuzyjną i lustrzaną (Rowe, Marcia, 1980; Skoe, Diessner, 1994). Z kolei badania dotyczące stylów tożsamości pozwalają przypuszczać, że styl informacyjny najbardziej sprzyja rozwojowi moralnemu i osiągnięciu moralnej dojrzałości, styl normatywny wiąże się z konwencjonalnym sposobem rozumienia sytuacji społeczno-moralnych, natomiast styl dyfuzyjno-unikający raczej nie sprzyja rozwojowi moralnemu (Czyżowska, 2005; 2007).

Preferowanie indywidualistycznych lub wspólnotowych wartości różni jednostki nie tylko wywodzące się z odmiennych kultur, ale także w obrębie jednego typu kultury, taką orientację bowiem mogą warunkować między innymi cechy osobowości lub zaakceptowany przez jednostkę system wartości. Charakterystyczne dla współczesnej psychologii traktowanie orientacji indywidualistycznej i kolektywistycznej jako konstruktów wskazujących na różnice między jednostkami jest zatem zasadniczo odmienne od właściwego dla socjologii oraz psychologii międzykulturowej uznawania ich za jakościowo różne formy organizacji życia społecznego (Hofstede, 2000).

Na podstawie wyników badań stwierdzono, że w rozwoju jednostkowym ważne są obydwie orientacje: kolektywistyczna, związana ze współpracą, altruizmem i wzajemnością, oraz indywidualistyczna, eksponująca autonomię i odrębność. Współcześnie uznaje się, że orientacje te nie tylko się nie wykluczają, ale są z sobą nierozdzielnie związane i obydwie stanowią podstawę dla rozwoju dojrzałego Ja (Guisinger, Blatt, 1994, za: Yuang, Matsumoto, 2007). Dwa wymiary Ja: „związanego”, czyli kolektywistycznego, i „nie-

związanego” – indywidualistycznego, są też wyodrębniane na poziomie reprezentacji poznawczej, gdzie wskazuje się aspekty Ja, które są konstruowane na podłożu reprezentacji relacji z innymi osobami, oraz takie, które mają charakter odizolowanych i niezależnych od innych osób (Niedenthal, Beike, 1997). Także w literaturze polskiej (Adamska, Retowski, Konarski, 2005; Reykowski, 1999) przyjmuje się obecnie, że indywidualizm i kolektywizm konstytuują dwa odrębne wymiary, a nie przeciwstawne bieguny jednego wymiaru (Hofstede, 2000). W konsekwencji orientacja indywidualistyczna i kolektywistyczna współistnieją u tego samego człowieka, a ludzi różni to, jaki kontekst społeczny wyzwala tę czy inną orientację społeczną oraz jaka orientacja dominuje u danej jednostki w typowych sytuacjach życiowych (Reykowski, 1999). Współwystępujące u każdego człowieka orientacje są związane z uogólnionymi tendencjami do określonego sposobu spostrzegania, wartościowania, odczuwania i reagowania na rzeczywistość społeczną (Adamska, Retowski, Konarski, 2005). Reykowski (1999), traktując indywidualizm i kolektywizm jako formy mentalności, uznaje, że mogą one służyć do opisu fundamentalnych różnic między ludźmi w zakresie podstawowych intuicji czy też podstawowych przeświadczeń dotyczących tego, jaki typ stosunków między zbiorowością a jednostką uznaje się za słuszny i sprawiedliwy, które z kolei wyznaczają to, co jedni uznają za naturalne, a drudzy za sprzeczne z prawami natury.

Triandis (1995; Triandis i Gelfand, 1998) podkreśla, że istnieje wiele różnych rodzajów indywidualizmu i kolektywizmu, a najistotniejszą różnicującą je właściwością jest względny nacisk kładziony na równościowe bądź hierarchiczne stosunki społeczne. W ramach tych pierwszych uznaje się, że ludzie są – zasadniczo – do siebie podobni i powinni posiadać podobny status i pozycję społeczną. Natomiast dla drugiego rodzaju stosunków społecznych charakterystyczne jest istnienie różnic między jednostkami oraz akceptacja, zarówno tej nierówności, jak i faktu istnienia przywilejów towarzyszących zajmowa-

niu wyższych pozycji w hierarchii. Połączenie stopnia akceptacji dla owych stosunków społecznych z indywidualizmem i kolektywizmem doprowadza do wyróżnienia czterech konstruktów: indywidualizmu równościowego (IR), indywidualizmu hierarchicznego (IH), kolektywizmu równościowego (KR) oraz kolektywizmu hierarchicznego (KH).

Indywidualizm równościowy charakteryzuje osoby skoncentrowane na realizacji własnych interesów oraz podkreślające potrzebę unikalności i odrębności względem grupy. Są one skłonne twierdzić, że „chcą robić swoje rzeczy”, ale, co ciekawe, nie są szczególnie zainteresowane osiągnięciem wysokiego statusu społecznego. Indywidualizm hierarchiczny opisuje osoby posiadające potrzebę unikalności oraz osiągnięcia wysokiej pozycji społecznej, które zaspakają poprzez współzawodnictwo i dążenie do „bycia najlepszym”. Dla osób, którym można przypisać wysoki kolektywizm równościowy, charakterystyczne jest spostrzeganie dużego podobieństwa z innymi ludźmi, przypisywanie szczególnej wagi wspólnym celom, współzależności i towarzyskości. Jednocześnie osoby te nie łatwo podporządkowują się autorytetom. Natomiast osoby o wysokim kolektywizmie hierarchicznym charakteryzuje nacisk na integralność wewnątrzgrupową, tendencja do poświęcania własnych celów na rzecz celów grupy oraz nastawienie na współzawodnictwo międzygrupowe. Są one skłonne podporządkować się woli autorytetów grupowych nawet wtedy, gdy same nie akceptują treści nakazów (Adamska, Retowski, Konarski, 2005; Triandis, Gelfand, 1998).

ROZWÓJ TOŻSAMOŚCI JEDNOSTKOWEJ

Tożsamość jednostkowa wiązana jest z doświadczeniem własnej indywidualności i odrębności, jednak kształtuje się w kontekście społecznym. Jak zauważają tacy filozofowie, jak Emmanuel Levinas czy Knud Ejler Løgstrup, tożsamość człowieka jest określana przez to, jakie znaczenie ma on dla

innych osób oraz w jakiej mierze wywiązuje się z przyjętej wobec nich odpowiedzialności (Bauman, 2003). Opierając się na teoriach, w których podkreśla się znaczenie środowiska społecznego dla kształtowania się tożsamości jednostki, w naszych badaniach przyjmujemy założenie o znaczeniu orientacji społecznej jednostki dla sposobu budowania przez nią własnej tożsamości. W prezentowanych w tym artykule badaniach, stanowiących fragment większego programu badawczego dotyczącego osób we wczesnej dorosłości, zamierzamy skupić naszą uwagę na związkach między wartościami indywidualistycznymi i wspólnotowymi z jednej strony i sposobami konstruowania tożsamości jednostkowej z drugiej.

Przypomnijmy, statusy, jak opisał je James Marcia (1976), odnoszą się do struktury tożsamości, będącej skutkiem procesu jej rozwoju. Dlatego w obecnym, dynamicznie zmieniającym się świecie ta charakterystyka tożsamości może się okazać zbyt statyczna i mało adekwatna dla opisu Ja jednostkowego. Jak słusznie zauważa Zygmunt Bauman: „Nie można tożsamości raz na zawsze ustalić, by osiąść potem na laurach i odpocząć. Trzeba tożsamość doglądać, usuwać uszkodzenia, wymieniać zużyte części, dodawać nowe i (oby) lepiej skonstruowane” (Bauman, 2003: 94–95).

Możliwość dynamicznego uchwycenia sposobu budowania tożsamości daje koncepcja stylów tożsamości Michaela Berzonsky'ego (1989). Przez styl tożsamości rozumie autor sposób radzenia sobie przez jednostkę z rozwiązywaniem problemów natury tożsamościowej. Wyznaczają go różne procesy i społeczno-poznawcze strategie, wykorzystywane przez jednostkę do podejmowania decyzji, przetwarzania informacji dotyczących Ja oraz do kształtowania zaangażowania tożsamościowego.

Autor wyróżnił trzy style tożsamości: informacyjny, normatywny i dyfuzyjny.

Styl normatywny cechuje osoby, które rozstrzygają konflikty tożsamościowe poprzez akceptację i internalizację oczekiwań znaczących dla nich osób. Odwołują się one do takich składowych Ja, jak: rodzina, religia czy naro-

dowość. Osoby o stylu informacyjnym przed podjęciem decyzji tożsamościowych aktywnie samodzielnie poszukują i przepracowują różnorodne informacje. Kładą też nacisk na takie elementy Ja, jak: osobiste wartości, cele i standardy. Z kolei stylem dyfuzyjno-unikającym odznaczają się ci, którzy tak długo, jak to jest możliwe, zwlekają i odsuwają rozstrzygnięcie osobistych problemów i konfliktów tożsamościowych, a ich zachowanie wyznaczają głównie czynniki sytuacyjne. Centralne miejsce w ich Ja zajmują: popularność, reputacja i wrażenie wywierane na innych (Berzonsky, 2008). Siłę motywacji oraz stabilność w realizowaniu przyjętego systemu wartości i dążeniu do wybranych celów określa odrębny czynnik, zwany zaangażowaniem.

BADANIA WŁASNE

Pytania i hipotezy badawcze

Przystępując do badań postawiono następujące pytania badawcze:

1. Czy istnieją różnice związane z płcią w zakresie konstruowanego przez osobę stylu tożsamości oraz przyjmowanej orientacji społecznej?
2. Czy istnieje związek między orientacją społeczną a wypracowanym przez osobę stylem tożsamości?

Jeśli chodzi o różnice związane z płcią, to oczekiwano, że kobiety będą preferować orientację kolektywistyczną, a mężczyźni – indywidualistyczną. Natomiast w zakresie stylów tożsamości zakładano, że jeśli wystąpią różnice między kobietami i mężczyznami, to kobiety mogą częściej od mężczyzn prezentować styl normatywny, a mężczyźni częściej od kobiet – informacyjny. Oczekiwania nasze opierały się z jednej strony na twierdzeniach badaczy o kształtowaniu się „zobiektywizowanego” poczucia Ja u mężczyzn i „relacyjnego” poczucia Ja u kobiet (Chodorow, 1978) oraz wspólnotowej orientacji kobiet (Josselson, 1987), z drugiej – na wynikach badań wykazujących, że kobiety mają większą skłonność do ulegania i podporządkowania

się innym osobom oraz charakteryzują się większym od mężczyzn konformizmem (por. Hyde, Frost, 2002). Oparliśmy się również na badaniach, w których wnioskowano, że w odróżnieniu od mężczyzn, dla których najbardziej korzystna jest tożsamość osiągnięta, dla kobiet równie pozytywne znaczenie ma tożsamość przejęta (Marcia, 1976).

Odnosząc się do związku między preferowaną przez jednostkę orientacją społeczną a wytworzonym przez nią stylem tożsamości, postawiliśmy następujące hipotezy badawcze: H1: Osoby preferujące wartości wspólnotowe, czyli prezentujące społeczną orientację kolektywistyczną, będą ujawniać normatywny styl budowania własnej tożsamości, ponieważ kierują się normami grupy (a te najczęściej pokrywają się z poglądami autorytetów) i cenią współpracę oraz harmonię z innymi.

H2: Osoby o indywidualistycznej orientacji społecznej, dla których cenna jest przede wszystkim ich własna autonomia oraz poczucie odrębności, w procesie kształtowania tożsamości będzie charakteryzować styl informacyjny.

Wiedząc o tym, że osoby o stylu dyfuzyjno-unikającym nie podejmują rozstrzygnięć tożsamościowych, a w sytuacjach zadaniowych reagują głównie sytuacyjnie, można przewidywać brak związku między tym stylem i analizowanymi orientacjami: indywidualistyczną i kolektywistyczną.

Osoby badane

Ogółem przebadano 637 osób w wieku od 22 do 40 lat. Średnia wieku to 29,09, odchylenie standardowe 5,11. W badanej grupie mężczyźni stanowili 48,4% (308 mężczyzn) (średnia 30,02 i odchylenie standardowe 5,92), a kobiety 51,6% (329 kobiet) (średnia 29,58 i odchylenie standardowe 5,98). Wśród osób badanych były zarówno osoby pozostające w bliskich związkach (336 osób, 52,7% ogółu badanych), jak i żyjące w pojedynkę (284 osoby, 44,6% ogółu badanych)¹, pochodzące z dużych i małych miast, a także ze wsi oraz

charakteryzujące się różnym poziomem wykształcenia.

Narzędzia badawcze

Do badania stylów tożsamości użyto Kwestionariusza Stylów Tożsamości Michaela Berzonsky'ego ISI-3 w adaptacji Alicji Senekko (2010). Kwestionariusz składa się z 40 twierdzeń, do których osoba ustosunkowuje się na 5-stopniowej skali od 1 („zdecydowanie mnie nie dotyczy”) do 5 („zdecydowanie mnie dotyczy”). Kwestionariusz odnosi się do przekonań osoby badanej, sposobów radzenia sobie przez nią z różnymi sytuacjami oraz podejmowania ważnych życiowo decyzji. Narzędzie pozwala na diagnozę trzech stylów tożsamości: informacyjnego, normatywnego i dyfuzyjno-unikającego oraz odrębnego wskaźnika zaangażowania.

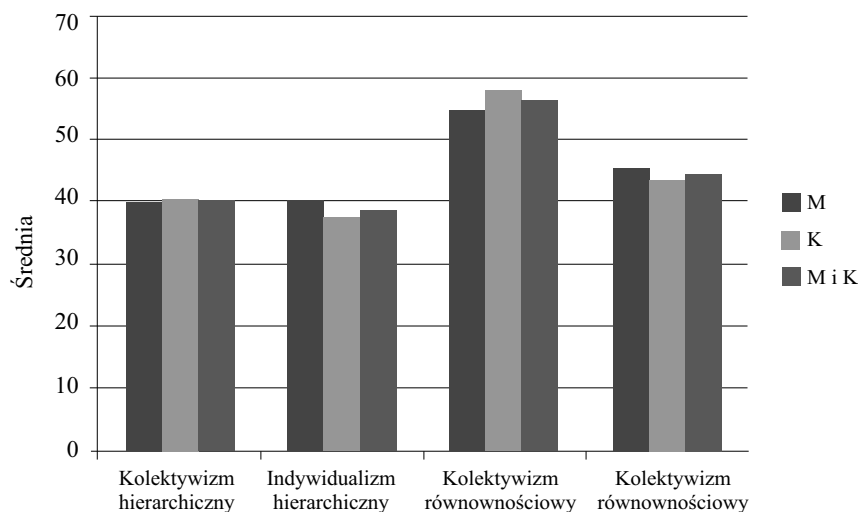
Do badania orientacji społecznej użyto Kwestionariusza Kolektywizmu i Indywidualizmu Równościowego i Hierarchicznego (KIRH). KIRH to opracowana przez Adamską, Retowskiego i Konarskiego (2005) pol-

ska rekonstrukcja skali IND-COL autorstwa Singelisa, Triandisa, Bhawuka i Gelfanda (1995). Kwestionariusz składa się z 39 twierdzeń, do których osoba badana ustosunkowuje się, wybierając liczby na 7-stopniowej skali, gdzie 1 oznacza – „zdecydowanie się nie zgadzam”, a 7 – „zdecydowanie się zgadzam”. Pozycje kwestionariusza odnoszą się do przekonań i wartości osoby badanej oraz jej sposobów postrzegania i reagowania na rzeczywistość społeczną. Narzędzie diagnozuje nasilenie czterech orientacji społecznych: kolektywizmu hierarchicznego, indywidualizmu hierarchicznego, indywidualizmu równościowego i kolektywizmu równościowego.

Osoby były badane indywidualnie. Każda z nich została poproszona o wypełnienie obu kwestionariuszy. Materiał badawczy był zbierany przez studentów Instytutu Psychologii UJ.

WYNIKI

Analizując wyniki dotyczące orientacji społecznej (wykres 1), warto zauważyć, że wśród

Wykres 1. Średnie wyniki w skalach kwestionariusza KIRH odrębnie dla kobiet (N = 329) i mężczyzn (N = 308) oraz łącznie dla wszystkich badanych (N = 637).

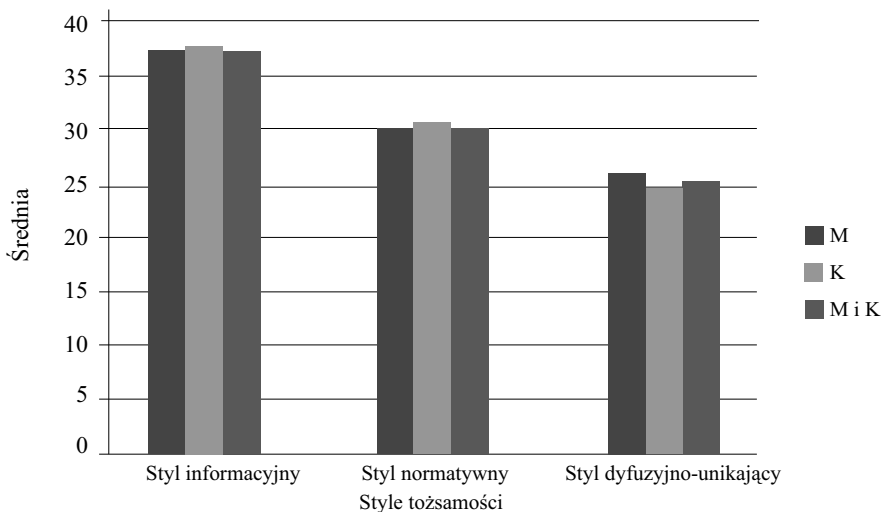
badanych młodych dorosłych pojawiają się wszystkie orientacje społeczne i żadna z nich nie jest orientacją wyraźnie dominującą.

W zakresie orientacji społecznych występują natomiast różnice związane z płcią, potwierdzone wynikami w teście t-Studenta dla prób niezależnych. Badane kobiety istotnie częściej niż mężczyźni prezentują kolektywizm równościowy (kobiety średnia 57,93, odchylenie standardowe 8,51, mężczyźni średnia 54,59, odchylenie standardowe 9,42, $t = -4,70$, $p < 0,001$), natomiast mężczyźni istotnie częściej przejawiają indywidualizm równościowy (mężczyźni średnia 45,53, odchylenie standardowe 8,55, kobiety średnia 43,50, odchylenie standardowe 8,78, $t = 2,95$, $p = 0,003$) i hierarchiczny (mężczyźni średnia 39,90, odchylenie standardowe 9,34, kobiety średnia 37,54, odchylenie standardowe 9,44, $t = 3,21$, $p < 0,001$).

Jeśli chodzi o style tożsamości, to w badanej grupie najczęściej osoby prezentują styl informacyjny, następnie normatywny, a najrzadziej styl dyfuzyjno-unikający (wykres 2).

W zakresie dwóch ostatnich stylów tożsamości odnotowujemy różnice związane z płcią. W badanej grupie młodych dorosłych to mężczyźni częściej od kobiet prezentują dyfuzyjno-unikający styl tożsamości (mężczyźni średnia 26,03, odchylenie standardowe 6,88, kobiety średnia 24,68, odchylenie standardowe 5,63, $t = 2,72$, $p = 0,007$), natomiast kobiety częściej od mężczyzn radzą sobie z trudnymi sytuacjami i podejmują ważne dla ich życia i tożsamości decyzje w sposób charakteryzowany jako styl normatywny (kobiety średnia 30,05, odchylenie standardowe 4,60, mężczyźni średnia 30,75, odchylenie standardowe 4,72, $t = -1,89$, $p = 0,059$).

W prowadzonych analizach kwestią najbardziej nas interesującą był związek między preferowaną przez jednostkę orientacją społeczną a wypracowanym stylem tożsamości. Ze względu na istotność różnic między kobietami i mężczyznami dla niektórych skal w zakresie orientacji społecznej i stylów tożsamości analizy korelacji wykonano odrębnie dla każdej z płci.

Wykres 2. Średnie wyniki w skalach Kwestionariusza Stylów Tożsamości ISI-3 odrębnie dla kobiet (N = 329) i mężczyzn (N = 308) oraz łącznie dla wszystkich badanych (N = 637)

Tabela 1. Macierz korelacji między wynikami na skalach KIRH i stylami tożsamości dla mężczyzn

	Styl informacyjny	Styl normatywny	Styl dyfuzyjno- -unikający
Kolektywizm hierarchiczny	0,115*	0,377**	0,067
Indywidualizm hierarchiczny	0,097	0,039	-0,043
Kolektywizm równościowy	0,217**	0,349**	0,011
Indywidualizm równościowy	0,179**	-0,078	0,018

* Korelacja jest istotna na poziomie 0,05.

** Korelacja jest istotna na poziomie 0,01.

Analizując dane dotyczące związku orientacji społecznej i stylu tożsamości (tabela 1), stwierdzono, że w przypadku mężczyzn istnieje taki związek między stylem informacyjnym a kolektywizmem równościowym ($r = 0,217$, $p = 0,01$) i hierarchicznym ($r = 0,115$, $p = 0,05$), a także indywidualizmem równościowym ($r = 0,179$, $p = 0,01$). Styl normatywny jest powiązany z kolektywizmem równościowym ($r = 0,349$, $p = 0,01$) i hierarchicznym ($r = 0,377$, $p = 0,01$), natomiast brak związku między stylem dyfuzyjno-unikającym a orientacją społeczną.

W przypadku kobiet (tabela 2) stwierdzono – podobnie jak w przypadku mężczyzn – związek między stylem informacyjnym a kolektywizmem równościowym ($r = 0,268$, $p = 0,01$) i hierarchicznym ($r = 0,133$, $p = 0,05$), a także indywidualizmem równościowym ($r = 0,155$, $p = 0,01$). Styl normatywny jest powiązany z dwoma typami kolektywizmu: równościowym ($r = 0,318$, $p = 0,01$) i hierarchicznym ($r = 0,364$, $p = 0,01$). Dodatkowo w przypadku kobiet odnotowano związek między stylem dyfuzyjno-unikającym a kolektywizmem hierarchicznym ($r = 0,181$, $p = 0,01$).

Tabela 2. Macierz korelacji między wynikami na skalach KIRH i stylami tożsamości dla kobiet

	Styl informacyjny	Styl normatywny	Styl dyfuzyjno- -unikający
Kolektywizm hierarchiczny	0,133*	0,364**	0,181**
Indywidualizm hierarchiczny	-0,018	0,113*	0,026
Kolektywizm równościowy	0,268**	0,318**	0,044
Indywidualizm równościowy	0,155*	0,051	0,048

* Korelacja jest istotna na poziomie 0,05.

** Korelacja jest istotna na poziomie 0,01.

DYSKUSJA NAD WYNIKAMI BADAŃ

Przystępując do badań, chcieliśmy odpowiedzieć na pytanie, czy istnieją różnice w zakresie stylu tożsamości oraz społecznej orientacji związane z płcią, a także czy istnieje związek między preferowaną przez osobę orientacją społeczną, określającą jej intuicje na temat charakteru relacji między jednostką a społeczeństwem, które uznaje ona za właściwe i sprawiedliwe, a wypracowanym przez nią stylem tożsamości określającym jej sposób podejmowania ważnych życiowo decyzji i strategii radzenia sobie z sytuacjami trudnymi.

Poczynione analizy wykazują, że istnieją różnice w zakresie orientacji społecznej między kobietami a mężczyznami. Zgodnie z naszymi oczekiwaniami kobiety częściej od mężczyzn prezentują nastawienie kolektywistyczno-równościowe oznaczające przywiązywanie dużej wagi do relacji z innymi osobami, współzależności oraz cenięcia celów grupowych. Mężczyźni z kolei kładą nacisk na indywidualizm. Różnice odnotowano zarówno w zakresie indywidualizmu równościowego, oznaczającego koncentrację na realizacji własnych interesów i podkreślającego potrzebę unikalności i odrębności względem grupy, jak również indywidualizmu hierarchicznego, charakteryzującego osoby mające potrzebę unikalności oraz osiągnięcia wysokiego statusu, które zaspokajają w znacznej mierze poprzez współzawodnictwo. Uzyskane wyniki są spójne z charakterystykami kobiet jako posiadających bardziej wspólnotowe nastawienie oraz przywiązujących większą wagę od mężczyzn do relacji z innymi osobami oraz współpracy i charakterystykami mężczyzn jako nastawionych bardziej indywidualistycznie i posiadających większą skłonność do rywalizacji i dominacji nad innymi (Bakan, 1966; Chodorow, 1978; Gilligan, 1982; Tannen, 1990; Stimpson, Jensen, Neff, 1992).

Odnotowana różnica w zakresie stylów tożsamości dotyczy stylu dyfuzyjno-unikającego, który przejawiają częściej badani mężczyźni we wczesnej dorosłości. Uzyskany wynik jest zgodny z innymi badaniami, któ-

re wskazują, że w okresie wczesnej dorosłości kobiety w porównaniu z mężczyznami ujawniają bardziej dojrzałe formy tożsamości (Fadjukoff, 2007; Miluska, 1996). Jednocześnie badane kobiety częściej od mężczyzn prezentowały styl normatywny, co jest zgodne z naszymi oczekiwaniami. Warto zaznaczyć, że badania dotyczące stylów tożsamości, którymi w większości obejmowano adolescentów, zazwyczaj wskazywały na brak różnic związanych z płcią (Adams i in., 2001; 2005; Seaton, Beaumont, 2011).

Jeśli chodzi o związek między stylem tożsamości a preferowaną orientacją społeczną, to postawiono w tym zakresie dwie hipotezy.

Hipoteza pierwsza zakładała, że osoby preferujące wartości wspólnotowe, czyli prezentujące społeczną orientację kolektywistyczną, będą ujawniać normatywny styl budowania własnej tożsamości, ponieważ kierują się normami grupy, które najczęściej pokrywają się z poglądami autorytetów, i cenią współpracę oraz harmonię z innymi. Przeprowadzone badania wskazały na związek między stylem normatywnym a kolektywizmem równościowym i hierarchicznym zarówno w przypadku badanych kobiet, jak i mężczyzn. Warto zaznaczyć, że są to najsilniejsze z odnotowanych w prowadzonych analizach korelacje, co pozwala stwierdzić, że uzyskane wyniki dają podstawę do weryfikacji hipotezy pierwszej.

Kolejna postawiona przez nas hipoteza mówiła, że osoby o indywidualistycznej orientacji społecznej, dla których ważna jest przede wszystkim ich autonomia oraz poczucie odrębności, w procesie kształtowania tożsamości będzie charakteryzować głównie styl informacyjny. Przeprowadzone analizy wskazują, że zarówno w przypadku kobiet, jak i mężczyzn istnieje związek między stylem informacyjnym a indywidualizmem, ale tylko równościowym, a nie hierarchicznym. Uzyskane dane pozwalają zatem uznać hipotezę drugą za częściowo potwierdzoną. Należy przy tym wyraźnie stwierdzić, że ujawnione związki korelacyjne są słabe. Przyczyny takiego stanu rzeczy można upatrywać w wieloczynnikowych uwarunkowaniach badanych zmiennych.

Poza zależnościami, które były oczekiwane, w prowadzonych badaniach odnotowaliśmy również nieco słabszy związek stylu informacyjnego z kolektywizmem równościowym. Zależność ta wystąpiła zarówno w przypadku kobiet, jak i mężczyzn. Jakkolwiek związek ten może się początkowo wydawać nieco zaskakujący, to warto zwrócić uwagę, że osoby preferujące orientację kolektywistyczną równościową charakteryzują się niechęcią do podporządkowania się autorytetom, w przeciwieństwie do osób o preferencjach kolektywistycznych hierarchicznych. Niechęć do ulegania autorytetom i kierowania się ich opiniami odpowiada stylowi informacyjnemu, gdzie osoba dąży do pozyskania jak największej liczby informacji przed podjęciem samodzielnej decyzji i nie przyjmuje gotowych rozwiązań, niebędących wynikiem jej przemyśleń i rozważań. W badaniach został również odnotowany słaby związek między stylem informacyjnym i kolektywizmem hierarchicznym. Na uwagę zasługuje fakt, że styl informacyjny okazał się związany zarówno z kolektywizmem, jak też indywidualizmem równościowym, ale nie z indywidualizmem hierarchicznym. Biorąc pod uwagę to, że orientacja społeczna kolektywistyczna i indywidualistyczna, zgodnie z tym, jak rozumie ją Reykowski (1999), może współistnieć u tej samej osoby, a ludzie różnią się między sobą tym, jaki kontekst społeczny wyzwala u nich daną orientację, to fakt iż styl informacyjny wiąże się z różnymi społecznymi orientacjami, może świadczyć o szczególnej umiejętności osób o tym stylu tożsamości do przejawiania różnych społecznych orientacji w zależności od kontekstu. Osoby o stylu informacyjnym mogą mieć większą łatwość dostosowywania orientacji społecznej do sytuacji i kontekstu, w jakim muszą działać i podejmować decyzje. Wynika to z ich otwartości na nowe informacje i możliwości uwzględniania ich w trakcie rozwiązywania problemów tożsamościowych. Jak podkreśla Berzonsky (2010), osobiste schematy, które składają się na styl tożsamości, są weryfikowane przez charakterystyki rzeczywistości, w której jednostka funkcjonuje, i są podtrzy-

mywane i utrwalane, jeśli pełnią w określonym kontekście funkcje adaptacyjne.

W badanej grupie kobiet pojawił się dodatkowo związek między stylem dyfuzyjno-uniującym a kolektywizmem hierarchicznym. Z uwagi na charakter tego stylu nie stawialiśmy żadnych hipotez odnośnie do jego związku z orientacją społeczną. Odnotowany związek może wskazywać, że osoby, które nie wypracowały jeszcze własnego stylu podejmowania istotnych dla ich życia i rozwoju tożsamości decyzji oraz strategii rozwiązywania trudnych problemów, żyjące chwilą i odraczające, jak długo to możliwe, podjęcie ostatecznych decyzji, mają większą skłonność do uznania celów grupowych i podporządkowania się woli grupowych autorytetów. Może to wynikać z faktu, że nie wytworzyły jeszcze własnych celów i zadań, nie określiły, kim są i ku czemu zmierzają, a w związku z tym nie mają podstaw, aby dążyć do podkreślenia własnej indywidualności i niepowtarzalności, a tym bardziej do współzawodnictwa, którego rezultatem byłyby wysoki status społeczny.

Indywidualizm hierarchiczny w przypadku mężczyzn okazał się niezwiązany z żadnym stylem tożsamości, co oznacza, że nastawienie na rywalizację w stosunkach społecznych nie wiąże się z jakąś określoną strategią podejmowania decyzji tożsamościowych i radzenia sobie z sytuacjami trudnymi. Natomiast w przypadku kobiet ujawniono, że ten typ orientacji społecznej pozostaje w dodatnim związku z orientacją normatywną. Mając na uwadze bardzo niską siłę ujawnionej współzawodniczości, można ostrożnie stwierdzić, że nastawione na rywalizację kobiety kształtują swoją tożsamość poprzez identyfikację z autorytetami. Być może znaczenie ma tutaj fakt, że żyjemy w kulturze coraz mocniej nastawionej na rywalizację. Stąd autorytetami i osobami znaczącymi, na których wzorują się młode kobiety, mogą być osoby przywiązujące dużą wagę do współzawodnictwa i dążące do osiągnięcia wysokiej pozycji społecznej. Młode kobiety, które poprzez rywalizację z innymi starają się udowodnić, że są lepsze, mogą w ten sposób spełniać w jakiejś mierze oczekiwania społeczne.

Podsumowując, należy stwierdzić, że przeprowadzone badania wskazały na różnice między kobietami i mężczyznami w zakresie orientacji społecznej. Zgodnie z przewidywaniami kobiety preferują orientację kolektywistyczną równościową, a mężczyźni orientację indywidualistyczną. Stwierdzono również istnienie związku między orientacją społeczną a stylem tożsamości. Zarówno w grupie kobiet, jak i mężczyzn zaobserwowano związek między stylem informacyjnym a indywidualizmem równościowym, co jest zgodne z postawioną hipotezą badawczą, a także kolektywizmem równościowym i hierarchicznym, czego nie przewidywaliśmy, przystępując do badań. Fakt, że styl informacyjny wiąże się z różnymi orientacjami społecznymi, może wskazywać na szczególną łatwość osób o tym stylu tożsamości do wykorzystywania różnych orientacji adekwatnie do sytuacji i kontekstu.

Poczynione analizy wskazały na umiarkowany związek między kolektywizmem a stylem normatywnym, co świadczy o tym, że osoby ceniące sobie wartości wspólnotowe, podejmując ważne życiowo decyzje, kierują się opinią autorytetów i osób znaczących.

Zebrane dane i przeprowadzone analizy wskazując na związek między orientacją społeczną a stylem tożsamości, potwierdziły w znacznym stopniu postawione hipotezy i oczekiwania, a także wskazały na dodatkowe współzależności, których nie przewidywaliśmy, przystępując do badań. Uzyskane wyniki potwierdziły jednocześnie tezy stawiane przez różnych badaczy mówiące o znaczeniu kontekstu społecznego dla kształtowania przez jednostkę jej tożsamości osobowej (Bochner, 1994; Markus, Kitayama, 1991).

PRZYPIS

¹ 17 osób (2,7% ogółu badanych) nie udzieliło odpowiedzi na pytanie dotyczące stanu cywilnego.

BIBLIOGRAFIA

- Adams G.R., Munro B., Doherty-Poirer M., Munro G., Petersen A.M., Edwards J. (2001), Diffuse–Avoidance, Normative, and Informational Identity Styles: Using Identity Theory to Predict Maladjustment. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 1 (4), 307–320.
- Adams G.R., Munro B., Munro G., Doherty-Poirer M., Edwards J. (2005), Identity Processing Styles and Canadian Adolescents' Self-Reported Delinquency. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 5 (1), 57–65.
- Adamska K., Retowski S., Konarski R. (2005), KIRH – kwestionariusz do badania kolektywizmu i indywidualizmu równościowego i hierarchicznego. *Czasopismo Psychologiczne*, 11, 2, 179–188.
- Bakan D. (1966), *The duality of human existence*. Chicago: RandMcNally.
- Bauman Z. (2003), Dobrodziejstwa i pułapki tożsamości. *Horyzonty Wychowania*, 2 (4), 89–102.
- Bauman Z. (2008), *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Berzonsky M.D. (1989), Identity Style: Conceptualization and Measurement. *Journal of Adolescent Research*, 4, 268–282.
- Berzonsky M.D. (2008), Identity Processing Style and Defensive Mechanisms. *Polish Psychological Bulletin*, 39 (3), 111–117.
- Berzonsky M.D. (2010), Cognitive Processes and Identity Formation: The Mediating Role of Identity Processing Style. *Psychologia Rozwojowa*, 4 (15), 13–27.
- Bochner S. (1994), Cross-cultural Differences in the Self-Concept: A Test of Hofstede's Individualism/Collectivism Distinction. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 25, 273–283.
- Chodorow N.J. (1978), *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley: University of California Press.

- Czyżowska D. (2005), Style tożsamości a poziom rozwoju rozumowania moralnego jednostki. *Psychologia Rozwojowa*, 10, 4, 73–82.
- Czyżowska D. (2007), Kształtowanie się tożsamości a sposób rozważania dylematów społeczno-moralnych przez młodzież. *Psychologia Rozwojowa*, 12, 3, 61–72.
- Erikson E.H. (1968), *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.
- Fadjukoff P. (2007), *Identity Formation in Adulthood*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research. 319, Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Gilligan C. (1982), *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Guisinger S., Blatt S.J. (1994), Individuality and Relatedness: Evolution and a Fundamental Dialectic. *American Psychologist*, 49, 104–111.
- Gurba E. (2011), Wczesna dorosłość [w:] J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, 287–314. Warszawa: PWN.
- Havighurst R.J. (1972), *Human Development and Education*. New York: Longmans, Green.
- Hofstede G. (2000), *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne.
- Hyde J.S., Frost L.A. (2002), Metaanalizy w psychologii kobiety [w:] B. Wojciszke (red.), *Kobiety i mężczyźni: odmienne spojrzenia na różnice*, 15–47. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Josselson R.L. (1987), *Finding Herself: Pathways to Identity Development in Women*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Kim B., Choi S.H. (1994), Individualism, Collectivism and Child Development: A Korean Perspective [w:] P. Greenfield, R. Cocking (red.), *Cross-Cultural Roots of Minority Child Development*, 227–257. Hillsdale, New York: Erlbaum.
- Markus H., Kitayama S. (1991), Culture and the Self: implications for cognition, emotion and motivation. *Psychological Review*, 98, 224–253.
- Marcia J. (1976), Identity Six Years After: A follow-up Study. *Journal of Youth and Adolescence*, 5, 145–160.
- Miluska J. (1996), *Tożsamość kobiet i mężczyzn w cyklu życia*. Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Niedenthal P.M., Beike D.R. (1997), Interrelated and Isolated Self-concepts. *Personality and Social Psychology Review*, 1, 106–128.
- Reykowski J. (1999), Kolektywizm i indywidualizm jako kategorie opisu zmian społecznych i mentalności [w:] K. Gawlikowski, J. Jedlicki, J. Kochanowicz, T. Kowalik, K. Obuchowski, J. Reykowski, J. Szacki, W. Wesołowski (red.), *Indywidualizm a kolektywizm*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS.
- Rowe J.W., Marcia J.E. (1980), Ego Identity Status, Formal Operations, and Moral Development. *Journal of Youth and Adolescence*, 9, 87–99.
- Seaton C.L., Beaumont S.L. (2011), Identity Processing Styles and Defense Styles During Emerging Adulthood: Implications for Life Distress. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 11:1–24.
- Senejko A. (2010), *Obrona psychologiczna jako narzędzie rozwoju. Na przykładzie adolescencji*. Warszawa: PWN.
- Singelis T.M., Triandis H.C., Bhawuk D.P.S., Gelfand M.J. (1995), Horizontal and Vertical Dimensions of Individualism and Collectivism: A Theoretical and Measurement Refinement. *Cross-Cultural Research*, 29 (3), 240–275.
- Skoe E.E.A., Diessner R. (1994), Ethic of Care, Justice, Identity and Gender: An Extension and Replication. *Merrill-Palmer Quarterly*, 40, 272–289.
- Stimpson D., Jensen L., Neff W., (1992), Cross-Cultural Gender Differences in Preference for a Caring Morality. *Journal of Social Psychology*, 132, 317–322.
- Tannen D. (1990), *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. New York: Morrow.
- Triandis H.C. (1995), *Individualism and Collectivism*. Boulder, CO: Westview Press.
- Triandis H.C., Gelfand M.J. (1998), Converging Measurement of Horizontal and Vertical Individualism and Collectivism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1, 118–128.
- Triandis H.C., McCusker C.C., Hui C.H. (1990), Multimethod Probes of Individualism and Collectivism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1006–1020.
- Yuang L. Matsumoto D. (2007), *Psychologia międzykulturowa*. Gdańsk: Wydawnictwo Psychologiczne.